

História - podrobnosti

1. Úvod

Regionálny úrad verejného zdravotníctva so sídlom v Košiciach je orgánom verejného zdravotníctva plniacim úlohy na úseku prevencie chorôb a podpory zdravia obyvateľstva v okresoch Košice I až IV, Košice-okolie a vo vybraných činnostiach aj na celom území východného Slovenska.

Vznikol 1.1.2004 transformáciou bývalého Štátneho zdravotného ústavu Košice, ktorý vznikol 1.1.1998 na báze troch zlúčených ústavov v Košiciach.

2. Historické kontexty vývoja verejného zdravotníctva

Celým historickým vývojom ľudstva sa tiahne ako červená niť úsilie o zachovanie a upevnenie zdravia. Jeho nositeľmi boli predvídavi a rozhladení jednotlivci. Toto úsilie na vyššej úrovni ľudského poznania vyústilo do spoločenských opatrení, zacielených na prevenciu chorôb.

Predchádzať chorobám – zabraňovať ich vzniku, upevňovať zdravie celej ľudskej spoločnosti – bolo snom veľikánov medicíny, počnúc Hippokratom, Dioklesom cez Pettenkofera, Purkyňu až po Pavlova, Kabrhela, Stodolu, ktorých školy ovplyvnili aj našu prácu – lekárov a stoviek ďalších zdravotníckych pracovníkov na východnom Slovensku v druhej polovici 20. storočia.

Hlavným zdrojom ohrozenia zdravia a života človeka odpradáva, až po obdobie necelých posledných dvoch storočí, boli rozličné, prevažne skôr jednotlivo pôsobiace nepriaznivé podmienky a vplyvy prírody: nedostatok potravy, nepriazeň počasia, životné pohromy, epidémie nákaz.

Epidémie **infekčných chorôb**, ktoré po minulé stáročia trápili ľudstvo, si vyžiadali viac obetí na životoch, ako všetky vojny sveta dohromady. Rozpad rímskej ríše významne ovplyvnila epidémia malárie. Stredoveký mor si počas rokov 1348 a 1349 vyžiadal asi 23 miliónov Európanov. „Štvrtina sveta vymrela“, volali doboví svedkovia. Kiahne, osýpky, záškrť a týfus, ktoré dovliekli na americký kontinent dobyvatelia, usmrtili deväťdesiat percent pôvodných obyvateľov Ameriky. Pandémia chrípky v r. 1918 významne ovplyvnila koniec I. svetovej vojny. Celkove na svete vtedy ochorelo 700 miliónov ľudí a počas niekoľkých mesiacov z nich zomrelo okolo 20 miliónov (najmä v Indii).

Epidémie moru, cholery, malárie, škrvnitého a brušného týfu oddávna a významne sužovali život ľudí aj na východnom Slovensku.

Priemyselná výroba, technický rozvoj, a s nimi súvisiace zvyšovanie úrovne civilizácie umožnili človeku chrániť sa pred uvedenými činiteľmi a priniesli so sebou aj veľa ďalších kladov významných pre zdravie. Vniesli však do životného prostredia a do spôsobu života človeka aj rad zmien, ktoré majú pre zdravie negatívny vplyv. Prejavilo sa to najmä zvyšovaním výskytu tzv. **civilizačných chorôb**, ktoré sa stali najčastejšou príčinou smrti dospeléj populácie v hospodársky rozvinutých krajinách.

Ide zväčša o zdĺhavé ochorenia, najmä kardiovaskulárne, nádorové, choroby z poškodenia imunitného systému (alergie), neuropsychické choroby, degeneratívne ochorenia kĺbov a chrčtice a pod. Tieto skupiny chorôb tvoria od začiatku 60. rokov 20. storočia aj na východnom Slovensku najväznejší medicínsky a spoločenský problém.

Uvedené premeny sa odrážajú aj vo vývoji názorov na základné príčiny a predpoklady vzniku a rozvoja chorôb.

Na formovaní ľudského zdravia sa zúčastňuje na jednej strane súbor faktorov fyzických, biologických

História - podrobnosti

Zverejnené na Regionálny úrad verejného zdravotníctva so sídlom v Košiciach
(<https://www.ruvzke.sk>)

a neuropsychických síl, zakotvených a dedičnosťou upresnených vo vnútornom prostredí každého jednotlivca a na druhej strane súbor faktorov vonkajšieho prostredia, v ktorom daná spoločnosť žije. Zdravie potom v širokej koncepcii nechápeme len ako kategóriu biologickú, ale aj spoločensko-ekonomickú, ktorá sa prejavuje v potenciáli práceschopnosti, ktorý rozhoduje o účasti človeka v reprodukčnom procese a rozvoji celej spoločnosti.

Ochrana zdravia sa stala nielen morálnym a právnym záväzkom, ale aj ekonomickou nutnosťou jednotlivca i celej spoločnosti.

Tieto skutočnosti sa prejavili aj v terminológii – napr. verejné zdravotníctvo, v názvoch ústredných orgánov ako „Ministerstvo verejného zdravotníctva a telesnej výchovy“ (vo viacerých štátoch „ministerstvo ochrany zdravia“).

Získavanie základných poznatkov o významne rozličných faktoroch prostredia a spôsobu života pre choroby a zdravie človeka, ako aj o možnostiach prevencie chorôb, ochrany a rozvíjania zdravia jednako ostáva predovšetkým záležitosťou zdravotníctva a medicíny. Zo zdravotníctva a medicíny musia vychádzať aj podnety zamerané na zlepšovanie zdravotného stavu obyvateľstva.

V súvislosti s týmito zmenami sa v našom zdravotníctve aktualizuje nový odbor prevencie – preventívne lekárstvo – v rámci ktorého mala hygienická služba a jednotlivé inštitúcie verejného zdravotníctva významné poslanie.

3. Vznik a rozvoj hygienickej služby a špecifiká na východnom Slovensku

Začiatok 20.storočia charakterizuje východné Slovensko spoločenská bieda, nízka životná úroveň, zlý zdravotný stav ľudí, čo ešte umocnili obidve svetové vojny. Vznik 1. ČSR v r. 1918 pozitívne ovplyvnil zdravie zlepšujúcou sa zdravotníckou starostlivosťou, najmä v boji s infekčnými chorobami. Hospodárstvo sa však vyvíjalo pomaly, životná úroveň bola nízka, čo viedlo k masovému vysťahovalectvu.

Po oslobodení v r. 1945 nastávajú na východnom Slovensku výrazné zmeny. Najzaostalejší kraj bývalej ČSSR sa postupne mení (urbanizácia, industrializácia) na kraj s významným priemyslom a poľnohospodárstvom. Rápidne sa zlepšila životná úroveň ľudí a zdravie jej obyvateľstva. Východné Slovensko sa stalo rovnocennou časťou ČSSR.

Za 1. ČSR patrilo územie východného Slovenska do veľkožupy Košickej. V r. 1939 - 1945, po okupácii časti územia Maďarskom, bola vytvorená Šarišsko-Zemplínska župa so sídlom v Prešove. Po oslobodení r. 1945 rozdelené na dva kraje - Košice a Prešov. Po územnej reorganizácii v r. 1960 sa kryje územie východného Slovenska s novoutvoreným Východoslovenským krajom, ktorý sa pôvodne administratívne rozdelil na 9 okresov, neskôr (v r. 1968 - 1971) na 13 okresov. Boli to: Bardejov, Humenné, Košice, Michalovce, Poprad, Prešov, Rožňava, Spišská Nová Ves, Trebišov. Postupne vznikli tieto ďalšie okresy: Svidník, Stará Ľubovňa, Vranov nad Topľou, Košice-okolie.

V r. 1991 sa kraje zrušili. V r. 1996 v SR vznikajú opäť kraje - východné Slovensko sa člení na kraje Prešov a Košice.

V takomto administratívnom usporiadaní vytvorila hygienická služba sieť svojich zariadení a plnila úlohy pri ochrane zdravia.

V prvých mesiacoch po oslobodení v r. 1945 bolo ťažisko práce v boji s infekčnými chorobami, v starostlivosti o zdravie detí, v sprístupnení lekárskej starostlivosti.

V Košiciach sa zriadila „Štátna epidemiologická pohotovosť“ (v Prešove bola už od r. 1942), ich úlohou bola koordinácia protiepid. opatrení na oslobodenom území, najmä proti epidémiám

História - podrobnosti

Zverejnené na Regionálny úrad verejného zdravotníctva so sídlom v Košiciach
(<https://www.ruvzke.sk>)

škvrnitého a brušného týfu (v Košiciach sídlila táto inštitúcia v Nemessanyiho sanatóriu na Palackého ulici, v budove, ktorá bola v r. 1976 adaptovaná pre laboratória KHS).

Zákon č. 70/1949 Zb o Štátnom zdravotníckom ústave ustanovil zriadenie pobočiek tohto ústavu vo všetkých krajských mestách. Tieto pobočky sa stali predchodcami budúcich krajských hygienických staníc.

Štátny zdravotno-sociálny ústav (ŠZSÚ) na Slovensku so sídlom **v Bratislave** vzniká až v r. 1939. Prvým riaditeľom bol MUDr. Ivan Stodola.

V r. 1945 sa vytvorila v Košiciach pobočka ŠZSÚ pre sociálnu hygienu a epidemiológiu (do pobočky sa začlenilo aj pracovisko Štátnej epidemiologickej pohotovosti).

V r. 1949 sa zriadili pobočky ŠZSÚ vo všetkých krajských mestách. Ústav a jeho pobočky boli hlavnou bázou, na ktorej sa na základe **zákona č. 4/1952 Zb.** – o hygienickej a protiepidemickej starostlivosti ustanovili výskumné ústavy PZ SR v oblasti hygieny, epidemiológie, mikrobiológie a krajské hygienické stanice.

V októbri 1951 prichádza do ČSR (aj do Košíc) na pomoc pri riešení organizačných zdravotníckych otázok skúsený odborník prof. N. N. Litvinov, doktor lekárskych vied. Prof. Litvinov pôsobil v ČSR 8 mesiacov. Podľa jeho rád sa započala prestavba celého nášho zdravotníctva na nových – socialistických princípoch. Položil základy našej hygienicko-epidemiologickej služby, bol iniciátorom a spoluautorom zákona č. 4/52 Zb. o hygienickej a protiepidemickej starostlivosti. V spolupráci s našimi poprednými hygienikmi (prof. MUDr. Škovránek, prof. MUDr. P. Macúch) vypracoval pre naše pomery typy hygienicko-epidemiologických staníc, vrátane ich vnútorných štruktúr a základných smerov práce.

V rámci navrhovanej prestavby zdravotníctva upravuje minister zdravotníctva (Obežník MZ ČSR zo dňa 17.1.1952), organizáciu a pôsobnosť zariadení pre výkon hygienicko-epidemiologickej starostlivosti takto:

- dňom 31. decembra 1951 ruší všetky pobočky Štátneho zdravotníckeho ústavu (na Slovensku Štátneho zdravotno-sociálneho ústavu),
- ukladá KNV, aby dňom 1. januára 1952 zriadili krajské hygienicko-epidemiologické stanice,
- majetok, ktorý slúžil prevádzke pobočiek ŠZSÚ presúva do správy príslušných KNV pre účely KHES.

Zákon č. 4/1952 Zb. zo dňa 28. marca 1952 o hygienickej a protiepidemickej starostlivosti

V záujme ochrany zdravia obyvateľstva zákon stanovil štátnym inštitúciám a hospodárskym organizáciám povinnosti v hygienickej a protiepidemickej starostlivosti.

Každý občan, ktorý môže svojou činnosťou ovplyvniť životné podmienky je povinný robiť všetky potrebné hygienické a protiepidemicke opatrenia alebo sa podrobiť ich vykonaniu.

Na odborné usmerňovanie tejto starostlivosti a kontrolu jej plnenia ustanovil **orgány a zariadenia HES.**

V r. 1950 - 1951 boli na území Košického kraja 2 zdrav. zariadenia preventívneho zamerania - pobočka ŠZSÚ a Ústav pracovného lekárstva v Košiciach. Dňom 1.1.1952 dochádza k organizačnej prestavbe obidvoch zariadení a k ich zlúčeniu. Tým sa vytvorila báza na sformovanie novej inštitúcie - **Krajskej hygienicko-epidemiologickej stanice v Košiciach**, s pôsobnosťou pre Košický kraj. V r. 1960 sa rozširuje jej pôsobnosť pre celé východné Slovensko (VSK).

História - podrobnosti

Zverejnené na Regionálny úrad verejného zdravotníctva so sídlom v Košiciach
(<https://www.ruvzke.sk>)

Po zvládnutí nepriaznivej epidemiologickej situácie v 50. rokoch sa čoraz častejšie konštatovalo, že zákon č. 4/52 Zb. nezvýrazňuje v dostatočnom rozsahu povinnosť a zodpovednosť celej spoločnosti. Preto Čs. parlament prijal v r. 1966 **zákon č. 20/1966 Zb. o starostlivosti o zdravie ľudu**, kde sa dôraznejšie stanovili povinnosti vlády, podnikov, družstiev a iných organizácií v utváraní a ochrane zdravých životných a pracovných podmienok a zdravého spôsobu života a práce. Zároveň sa zvýraznila pôsobnosť orgánov HS, ako orgánov štátnej správy - výkonných zložiek vlády (hlavný hygienik) a národných výborov. Na Slovensku sa ustanovuje taktiež funkcia hlavného hygienika. Menia sa aj niektoré názvy, ako napr.: termín hygienicko-epidemiologická služba sa nahrádza termínom hygienická služba (HS) (išlo len o zjednodušenie názvu, rozsah pôsobnosti v epidemiológii sa nezmenil), v dôsledku čoho sa menia aj názvy zariadení HS - namiesto OHES - OHS, KHES - KHS.

Na zvýšenie účinnosti práce HS sa vydávajú vykonávacie vyhlášky, najmä:

- o utváraní a ochrane zdravých životných podmienok č. 45/1966 Zb.
- o opatreniach proti prenosným chorobám č. 46/1966 Zb.
- o pohrebníctve č. 47/1966 Zb.

Zmena nastala aj v odvolacom konaní proti rozhodnutiam orgánov HS. O odvolaniach už nerozhodovala rada NV na horizontálnej úrovni, ale orgán HS vyššieho stupňa.

Krajskí a okresní hygienici boli zároveň riaditeľmi zariadení HS (KHS, OHS). Za prevádzku a hospodárenie hyg.-epid. staníc zodpovedal riaditeľ zariadenia najskôr príslušnému národnému výboru, neskôr (od r. 1957) riaditeľovi ÚNZ. Od začiatku 80. rokov sa na odbornom riadení HS podieľali aj hlavní a krajskí odborníci v hygiene, epidemiológii a mikrobiológii.

Jednotné zásady zriaďovania zariadení HS ustanovila až vyhláška Ministerstva zdravotníctva SSR č. 19/1975 Zb. o sústave zdravotníckych zariadení.

Vyhláška ustanovila **zriadenia HS v 2 typoch:**

- typ OHS
- typ KHS

Takéto organizačné usporiadanie zariadení HS v SR sa uplatňovalo až do r. 1990.

Aj KHS Košice v tomto postavení plnila svoju spoločenskú úlohu v prevencii chorôb 30 rokov, do **31.12.1990**, kedy **bola zrušená** a transformovaná na Špecializovaný ústav hygieny a epidemiológie (ŠÚHE), ktorý plní špecializované zdravotné úlohy v regióne východného Slovenska, ako aj úlohy určené Ministerstvom zdravotníctva SR pre celé územie SR.